

AFFEKT OG EFFEKT

Hvad bliver den freudske affekt til i Lacans psykoanalyse?

Laurits Lauritsen

Freuds lære om affekten går ud fra hans teori om fortrængningen og om det ubevidste. Beskrivelsen af fortrængningen og det ubevidste omfatter også træk af en teori om det sproglige i forholdet til psykisk forsvar overfor stærke påvirkninger. Det er bl. a. på disse sproglige elementer, at Lacan bygger videre. Hos Lacan finder man ingen egentlig teori om affekten, men derimod en teori om angsten. Man finder heller ingen teori om fortrængningsprocessen, men derimod en udbygget teori om, hvad der sker, når "det fortrængte vender tilbage" til subjektet (det ubevidstes "åbning"). Tillige er der ofte blevet talt om acting-out-sammenhængen (passage à l'acte) i Ecole Freudienne de Paris. Teorien om affekten hos Freud bliver hos Lacan til et mere alment træk ved psyken (ved "det psykiske apparat", som Freud kaldte det), nemlig dets manglende kapacitet til udtømmende symbolsk arbejde. Dette udvikler Lacan til en teori for de tre registre for sammenhængen i det ubevidste sprog, der taler, nemlig I, R og S, l'imaginaire, le réel, le symbolique. R (le réel), som ikke må forveksles med "virkeligheden" (la réalité), udtrykker et residuum, et fravær af symboliseringen, et "ikke-til-at-sige", som dog indgår i analysen. Indtil et vist punkt påtager symptomet sig denne rolle, men når symptomet er analyseret, bliver denne refraktære, residuale virkelighed (R, le réel) til en del af subjektets måde at placere sig i sproget på. Et talende legeme, som dog ikke siger noget.

1. Indledning

Begrebet "Affekt" spiller en meget væsentlig rolle hos Freud, særligt i hans overvejelser over neurosernes opståen og i hans teori om fortrængningen og det ubevidste. Affekt kan ikke på nogen elegant måde erstattes af eller reduceres til andre begreber. Klinisk er det også vanskeligt at forestille sig, at man ganske kan undgå dette begreb. Derimod kan der være stor forskel i, hvilke medbetydninger og forudsætninger af metapsykologisk og epistemologisk art, som man vil knytte til det. Heri adskiller Lacan sig markant fra Freud, især fordi Lacans teori ikke forsøger at være en genetisk beskrivelse, eller en trauma-teori, om oprindelsen til nuværende psykiske problemer, men er en teori om den aktuelle psykiske balance, der evt. er blevet bragt til veje ved dannelsen af et symptom. At insistere på det aktuelle og det struktur-prægede er noget ganske andet end – men ikke nødvendigvis i logisk modsætning til – en historisk og genetisk beskrivelse af et menneskeligt subjekts dannelse gennem

forskellige udviklingskriser, som i hovedsagen er Freuds teori både om normaludviklingen og om fejludviklingen. Visse centrale træk i Freuds oprindelige forlæg er dog klart bevarede hos Lacan. Denne artikel forsøger at indkredse nogle af disse træk; det vises, på hvilken måde Lacans psykoanalyse også tillader at tale om fænomener i lighed med Freuds affekt.

Effekten af det vellykkede psykiske forløb i en psykoanalyse er, at affekten *for første gang* bliver virkelig for det talende subjekt. Men at det bliver virkeligt, er ikke det samme som, at det sprogligt kan bort-symboliseres. I affekten påtager subjektet sig sin (for sig selv udsigelige) *udsigelsesposition*: en talende krop, som ikke ved, hvad den selv siger, men som *mærker* det.

S_2 i Lacans notation¹ – eller overgangen fra S_1 til S_2 – udtrykker denne ideale forestilling om en sand *mærked* for subjektet, som ikke på ny kan imaginiseres eller formidles i en kollektiv logik eller symbolik. S_2 (viden qua affektiv effekt på subjektet af det, der siges, ved at der tales) er en streng individuel sandhed: et indre "sår", der erstatter et "hyl" til andre; Ødipus' blindhed, mistede øjne, der ikke påstår at sidde inde med nogen almen indsigt. Det vidensbegærlige øje bliver revet ud og efterlader intet andet end sit fravær.

2. Forudsætninger hos Freud

Den "skjulte" Freud bag Lacans nytolkning af psykoanalysen er bl.a. den tidlige Freud, Freud før udgivelsen af *Drømmetydning* (1900), med spekulationer over psykiske forløb og principper for disse. Den oprindelige betydning af begrebet "Affekt" tilhører denne tidlige periode og kommer klart frem i brevsvekslingen med Freuds ven, lægen Wilhelm Fliess i Berlin. Brev nr. 18, af 21. maj 1894 (= Freud 1950, side 77ff), som er indledningsbrev til det meget betydningsfulde *Manuskript D*, der er et forsøg på samlet fremstilling af hele neuroseteorien, rummer en markant placering af affekt-begrebet. Angående neuroserne siger Freud:

"Jeg (aner)kender tre mekanismer: affektforvandlingen (konversionshysteri), affektforskydningen (tvangsforestillinger), og 3. affektombytning (angstneurose og melankoli)." (Freud 1950, s. 77, min oversættelse).

Denne tre-leddede opstilling over affektens *Verwandlung*, *Verschiebung* og *Vertauschung*, der forklarer hovedformerne for neuroser, viser tydeligt affektbegrebets centrale placering.

I Freuds ambitiøse udkast til en videnskabelig psykologi, *Entwurf einer Psychologie*, fra 1895, der forblev i manuskriptform, forsøger han at gennemføre en generel beskrivelse af det psykiske system, forløb i dette og kvantitative bestemmelser af disse forløb. I afsnittet om affekter og ønsketilstande sættes affekt op i systematisk modstilling til ønsket (*Wunsch*). Idet det psykiske system opfattes som energetisk, dvs. i væsentlig forstand præget af energiforløb og energiomdannelser, bestemmes affekt som en pludselig frisætning (*Entbindung*) af psykiske kvantiteter, hvorimod ønsket er en kumulation eller opsummering (*Summation*) af psykiske kvantiteter, der bindes til et bestemt ob-

jekt. Affekt kan således ses som det psykiske systems mest oprindelige forsvar (*primære Abwehr*) (jvf. Freud 1950, s. 329; sml. dansk oversættelse Freud 1980, s. 62-63). Begge forhold frembringer en "mærkning" af systemet, der vil påvirke senere forløb; begge udtrykker således en intra-psykisk "skæbne", en fatalitet, man ikke kan sætte sig ud over, og som varigt kendetegner et bestemt psykisk system, giver det dets egenart og dets enhed.

En tilsvarende, meget central placering af affekt-begrebet ser man i Freuds *Drømmetydning* (Freud 1900). I kapitel 7, afsnit E om "Primær- og sekundærprocessen. Fortrængningen" (Freud 1900, s. 466ff) afrundes det metapsykologiske indhold i forklaringerne til drømmetydningen med en redegørelse for fortrængningen. Ligesom i de tidligere breve og skrifter sikrer den psykiske fortrængning det psykiske system imod at blive oversvømmet af ulystforømmelser. Dette går ud over erindringen.

"Erindringsbilledet ville nemlig, hvis dets energibesætning gav anledning til (hallucinatorisk) perception, fremkalde (eller rettere: begynde at fremkalde) ulyst." (Freud 1900, s. 476).

Erindringen skyes, ligesom der også tidligere skete en flugt fra (eller et forsvar, *Abwehr*, imod) perceptionen. Senere i det samme afsnit viser Freud, hvorledes fortrængningen også sikrer, at vi kan vænne os bort fra tidlige, infantile ønskeimpulser; det sker ved en forvandling af den affekts *kvalitet*, der tidligere ledsagede ønskets opfyldelse.

"Opfyldelsen af disse ønsker ville ikke længere fremkalde en lyst-, men en ulystaffekt, og netop denne affektforvandling udgør det væsentlige i det, vi betegner som 'fortrængning'." (Freud 1900, s. 478).

De anførte steder dokumenterer, hvorledes der for Freud er en meget nøje sammenhæng mellem det oprindelige psykiske forsvar (*Abwehr*) imod for stærke stimuli og fortrængning (*Verdrängung*) som intra-psykisk forsvar imod affekten, der er bundet til en erindring. Hertil kommer i senere skrifter (Freud 1915) den antagelse, at affekten er den ene side (den fortrængte) af en udspaltning i psykens forholdene sig til en begivenhed; forestilling og affekt kan følge hvert sit forløb og sin særlige logik. Herved bliver det muligt at forklare den traumatiske begivenheds særlige virkemåde i psyken. Dette sker i artiklerne *Die Verdrängung* (Freud 1915a) og *Das Unbewusste* (Freud 1915b). Det teoretiske forhold mellem *Abwehr* og *Verdrängung* bliver i artiklen *Hemmung, Symptom und Angst* (Freud 1926) præciseret således, at *Abwehr* bliver det overordnede begreb, der siger noget om det psykiske systems grundlæggende funktionsmåde – forsvar imod en overvældende ydre virkelighed, der modtages gennem sanseapparatet – hvorimod fortrængning blot er én af metoderne i dette psykiske forsvar. Bag begge udtryk ligger antagelsen, at det, som psyken beskytter sig imod er *affektbelastningen*, dvs at det beskytter sig imod at erkende en del af sin faktiske indre situation.

Måske skal dette sættes i forbindelse med Jeg'ets evne til miskendelse (*méconnaissance*), som Lacan udvikler mange steder. Til dette savner man et

umiddelbart forlæg hos Freud, om dette ikke netop skal findes i Freuds oprindelige analyse af hysterikerens PROTON PSEUDOS, en initial usandhed. Denne opfylder omtrent den samme funktion som Freuds senere *Verleugnung*, nægtelsen af den anatomiske seksuelforskel der udgør en trussel om kastration, som Freud udvikler ud fra arbejdet med barnets seksuelforståelse (*Die infantile Genitalorganisation*, Freud 1923). ”Bort-lyvning” sætter en bestemt grænse for, hvor realitetsbetonet det menneskelige subjekt kan være, når det drejer sig om væsentlige træk i dets psykiske udvikling, især forklaringer til dets seksuelle identitet og den seksuelle forskel. Denne indre grænse hænger også sammen med spørgsmålet om affekten, fordi en stor mængde af affekt udtrykker den grænse, som det abstrakte erkendende subjekt ikke kan overskride. Affekten udgør herved en indre erkendelsesgrænse for det menneskelige subjekt. Dette træk udnyttes senere af Lacan. Dermed bliver også begreber som gennemarbejdning (*Durcharbeitung*) væsentlige for forståelsen af den skranke, som affekten stiller for den analytiske indsigt. Det er som om, der midt i selve det analytiske forehavende er en indbygget modstand – som Freud netop kalder modstand, *Widerstand*.

Med *Abwehr* (forsvar), *Verdrängung* (fortrængning) og *Affekt* udtrykker Freud således grænser for, at ”det psykiske apparat” kan nå til fuldstændig klarhed over sig selv. Indsigt har som sin modpol affekten, der ikke kan forstås, men kun gennemarbejdes (tilegnes; vænnes til; identificere sig med; lade jeget blive ét med symptomet). Selv gennemarbejdningen har en indre grænse for det analyserbare.

I artiklerne fra 1915 gennemgår Freud de forskellige processuelle skæbner, som det fortrængte materiale og de ubevidste dannelser er underlagt; der kan, idealt set, opsættes præcise regler af topisk, dynamisk og økonomisk art for overgange, transformationer og koblinger (repræsentationer). Hos Lacan bliver netop denne proces-beskrivelse til det væsentligste. Som teoretisk udtryk for arten af den enkelte proces anvender han begrebet *signifiant*, der både udtrykker det enkelte *moment* (og dermed en *subjekt*-funktion) og *helheden* af forløbet, måden hvorpå det fortrængte vender tilbage og affekten *for første gang* leves.

3. Om affektens placering i Lacans psykoanalyse

Effekten af det vellykkede psykiske forløb (psykiske arbejde) er, at affekten bliver virkelig for det talende subjekt. Freud og Lacan kunne sikkert være blevet enige om en sådan formulering. Freud ville have tilføjet, at den fortrængte affekt aldrig tidligere har fået lov til at eksistere – der har kun været ansatser til den. Lacan ville understrege, at man slet ikke kan tale om den før det tidspunkt, hvor den for første gang bringes til at eksistere midt i den analytiske situation, og i forbindelse med noget, der siges, eller måske netop slet ikke er muligt at sige. Men begge ville nok på ny være enige i, at det er et væsentligt livshistorisk træk for det talende subjekt, at det i ”tilbageslaget” af det, der siges, og måden, det siges på, erfarer noget om sig selv og sin psykiske virkelighed, der går ud over enhver kognitiv bestemmelse; dette er affekten.

Dette forsøg på at få Freud og Lacan til at tale sammen kan selvfølgelig ikke dække over den kendsgerning, at Lacan ikke taler om affekt. For det er muligt at se sammenhængen mellem Freuds og Lacans position, vil jeg derfor først understrege forskellene.

I Lacans såkaldte ”strukturelle psykoanalyse”, der interesserer sig for strukturen af de *synkron*e sammenhænge i det, der siges, er der ikke plads for en *genetisk* redegørelse for fortrængningen eller for den skæbne, affekten undergår ved fortrængningen. Lacan udarbejder ingen genetisk eller subjekt-historisk fortrængningsteori. Men den anden side af Freuds fortrængningsteori, nemlig redegørelsen for, når ”det fortrængte vender tilbage”, har derimod været brugt meget hyppigt i Lacans skole som led i en klinisk belysning af stærke, for subjektet forvirrende, truende, følelsesmæssigt kaotiske og vanskeligt bearbejdelige passager eller længere tilstande i den analytiske kur. Dette kan for en tid umuliggøre sprogbrugen eller alterere stemmen; Lacan har talt om den sandhed om subjektets egen placering, der er i ”*le mi-dire*”: en hviskende, brudt stemme, uden appel eller forførelseskraft, men også uden anklage eller bebrejdelse (*médire*); det er samtidig en stemme, der rettes imod mig selv, en indre kommentar, der for første gang symbolsk bearbejder det sagte/skete/sete. Den genetiske forklaring bruges ikke, men den kliniske og aktuelle redegørelse accepteres.

Lacan har ligeledes ingen trauma-teori – forstået som historisk oprindelse til et bestemt psykisk og patologisk kompleks. Heller ikke den senere ændrede udgave, som Freud giver traumeteorien, kan Lacan tilslutte sig; men derimod bruger Lacan overordentligt meget netop det begreb *Nachträglichkeit* og betegnelsen *nachträglich*, der oprindeligt hos Freud blev til redegørelsen for, hvorledes en senere psyko-seksuel udviklingsfase kunne foranledige en retrospektiv, reorganiserende og reaktiverende genfortolkning af en tidligere indre eller ydre begivenhed, hvorved der fremkommer en patologisk udvikling. *Nachträglich* har i Lacans egen undervisning og i hans skole fungeret som en *terminus technicus*, der ikke behøvede oversættelse; den analytiske forståelse fungerede for subjektet selv *nachträglich* – og kunne dermed have virkeligt ændrende effekt på tidligere dannelser – men samtidig kunne modstanden imod analytisk indsigt og mere alment imod, at psyken skulle blive bevægelig, fluid, og det ubevidste dermed på ny ”åbne sig”, også forklares ud fra *Nachträglichkeit*. Alt er simultant, tidløst til stede i det ubevidste; dermed bliver både indsigten og modstanden nye strukturer i det ubevidste, *nachträglich* dannede. Disse optræder ”efterhængt” – ligesom en efterhængt bemærkning – men de har reale effekter for det, der kommer forud. For den sproglige betydningsproduktion ser man tilsvarende forhold: det senere har real indvirkning på det forudgående. Også i dette tilfælde ser vi altså, at Lacan ikke kan anerkende trauma-teorien i dens første eller anden udgave, men at han ikke desto mindre anderkender, anvender og giver en meget central placering til det væsentligste begreb i traumeteorien i dens anden udgave. Er dette en indirekte accept af traume- og fortrængningsteorien? Nej, det er snarere en accept af kun de elementer, der kan indgå i en almen beskrivelse af det psykiske apparat og i en tidsuafhængig redegørelse for psykisk processer, deres balance, om-dannelse og effekt.

Lacans analyse af *acting-out*-situationer og fejlhandlinger er også væsentlig for forståelsen af, hvorledes han varetager den freudske affekt. Betegnelsen *passage à l'acte* spiller en væsentlig rolle i Lacans undervisning, især med hensyn til det egentlige mål med den psykoanalytiske kur, nemlig at forhindre, umuliggøre eller symbolisere tendensen til *passage à l'acte*. Denne betegnelse repræsenterer både den freudske *Agieren* (begærets realisationsmåde i handlingen, men uden at man bliver sig begæret bevidst) og *Abreagieren* (udløsningen af en indre, energetisk driftsspænding i en handlings- eller oplevelsesmåde, der både udtrykker begæret, men samtidig umuliggør den videre symbolske bearbejdning af dette). Især ved den sidste betydning (som *Abreagieren*) udtrykker den lacanske *passage à l'acte* den freudske affekt; det er netop affekten som afreageres og dermed ikke når frem til bevidst bearbejdning. Men samtidig er der et element af *Fehlleistung*, fejlhandling, i *passage à l'acte*, hvorved denne benævnelse knyttes nøjere sammen med den direkte oversættelse af fejlhandlingen, *l'acte manqué*. *Passage à l'acte* og *acte manqué* udtrykker det samme indre psykiske kompromis, hvorved begæret "bevidstløst" realiseres, uden at der fremkommer en indsigtsgavn eller en ændring af Jeg'et. Modstanden opretholdes, men samtidig realiseres begæret på en vis måde; Lacan kalder dette for en *kortslutning* af det lange strøm-skema, der skulle være driftens nødvendige lange omvej til opfyldelsen.

Der ligger således i Lacans teori det samme indre normative krav om, at affekten ikke skal have lov til at blot at spille sig ud i handling, men at affekten netop skal gå igennem det, den oprindeligt gjorde umuligt: en indre, psykisk og symbolsk bearbejdning. Affekt-handlingen ses hos Lacan som en yderligere forstærkelse af modstanden imod det nødvendige psykiske arbejde; affekten er således det modsatte af psykisk arbejde. Vi ser altså også i spørgsmålet om *Abreagieren* og *Fehlleistung* den samme interesse fra Lacans side for at umuliggøre affekt-handlingen; affekten ses som det modsatte af korrekt psykisk arbejde, hvorved jeg'et påtager sig at være subjekt for begæret (dette er, hvad Lacan bl.a. mener med den ofte citerede sætning fra Freud: "hvor Det var, skal Jeg være/blive til"). Denne påtagen-sig-begæret udgør en trussel imod Jeg'et, imod Jeg'ets enhed (imaginære enhed, identifikation); dermed skabes angst (dødsangst), der for Lacan er selve tegnet på, at de psykiske system påtager sig det fulde forløb af driften og ikke blot et kortsluttet forløb.

Når det fortrængte vender tilbage sker det i form af en affekt, ville Freud sige, fordi affekten netop oprindelig blev dannet ved at en bestemt side af den psykiske helhed blev spaltet ud, gjort ubevidst og dermed også ubearbejdelig. Lacan ville hertil føje, at affekten intet andet er end netop det manglende psykiske arbejde (og evt. de principielle grænser for psykisk arbejde). Det fortrængte vender altså tilbage i form af en ny opgave for psyken (psykisk arbejde), et krav om bearbejdning, som det psykiske apparat netop ikke tidligere kunne påtage sig. Hovedpointen er her, at det, der (på ny) dukker op, intet andet er end selve den psykiske bearbejdningsopgave. Derfor tjener det ikke noget formål at holde fast i et enkelt element af den psykiske helhed, nemlig det tidsmoment, hvorved psyken i sit arbejde fortæller sig selv, at det nuværende handler om noget, der var tidligere. Der er tale om en psykisk opgave i nutiden; der er ikke tale om at indhente en uløst, ugjort, tidligere mislykket

psykisk opgave. Denne sammenkobling til en erindring eller fantasi om noget tidligere – om en traumatisk situation – er blot en del af det mønster, som den nuværende vanskelighed i og modstand imod arbejdet udtrykker sig i. Der ligger således i Lacans bestemmelser omkring *passage à l'acte* og *retour du refoulé* (det fortrængte vender tilbage) en kritik af at tænke sig affekten som en reelt eksisterende fraspaltet emotiv del af en oplevelseshelhed, der blev dannet i subjektets fortid. Kritikken består i at sige, at man giver substans til eller hypotaserer indholdet af den situation, at bevidstgørelsen (sprogliggørelsen; psykisk arbejde) netop ikke lykkedes. Affekten er intet andet end det manglende psykiske arbejde, manglende symbolisering, manglende sprogliggørelse.

Selve fænomenet, at der kan foreligge manglende psykisk arbejde, stiller for Lacan ikke blot spørgsmålet om Jeg'ets imaginære status (fortrængning og forsvar som beskyttelse af Jeg'ets billede af sig selv); men dette problem stiller også i dybere forstand spørgsmålet om grænserne for symboliseringen, for den sproglige subjekt-gørelse af begæret, for det psykiske apparats interne arbejde med sig selv. Denne pointe, der hentes ud af kritikken af affekt-læren som substans-tænkning (emotiviteter som indre psykiske substanser), kobles hos Lacan også sammen med spørgsmålet om urfortrængningens (med Freuds betegnelse:) ”økonomiske” berettigelse i det psykiske apparat. Man nærmer sig en formel, der udtrykker det fylogenetiske tab ved udvikling af bevidsthed: bevidsthed = fortrængning = affekt = manglende symbolisering = indre grænser for det analytiske projekt = den uafsluttede/ueligge analyse.

En sådan position har et ægte forlæg hos Freud, under forudsætning af, at man ikke læser Freud psykologisk, som en uddybet subjekt-psykologi eller personlighedspsykologi, men læser ham som en redegørelse for forløb i den psykoanalytiske situation som sådan, uden hensyn til andre beskrivelsesformål. Især i Freuds artikel ”Das Unbewusste” (Freud 1915b) findes der i det sidste afsnit mange indikationer, der kan læses, som Lacan gør det. Affekten som det ikke-gjorte, ikke-eksisterende har mange belæg hos Freud. Men også spørgsmålet om psykisk arbejde, om symboliseringen som sprogliggørelse (og om grænserne for dette), kan ses ud fra et omfattende forlæg hos Freud. I kapitel 7 i artiklen om *Det ubevidste*, hvor Freud ud fra Tausk's kliniske beretninger om schizofrene patienters sproglige ydelser, søger at radikaliserer sin egen tanke om de dybeste psykiske processer i fortrængningen, det ubevidste og affekten, indfører han den betragtning, at den psykiske syntese eller den psykiske akt i sit egentlige grundlag må være spaltet ud i *ordforestillingen* og *tingsforestillingen*.

”Den bevidste forestilling omfatter tingsforestillingen plus den tilhørende ordforestilling, mens den ubevidste forestilling er tingsforestillingen alene. (. . . .) Vi kan nu præcist udtrykke, hvad fortrængningen ved overføringsneuroserne nægter den tilbageviste forestilling: Oversættelse til ord, der nødvendigvis forbliver knyttet til objektet. Den forestilling, der ikke er udtrykt i ord, eller den psykiske akt, der ikke er overbesat, bliver derefter tilbage i det *ubv* som fortrængt.” (Freud 1915b, side 195).

Det kliniske billede hos den schizofrene viser, at disse to komponenter kan undergå hver sin "skæbne", løserevet fra hinanden. Heller ikke i neuroserne er sammenkoblingen stabil: fortrængningen udtrykker bortvisningen af ordforestillingen. Ophævelsen af fortrængningen, bevidstgørelsen, bliver da til, når ordforestillingen på ny kobler sig til tingsforestillingen. Hvis vi erstatter Freuds antagelse af, at vi kan have en egentlig tingsforestilling (et slags perceptuelt billede, der ikke er blevet bearbejdet), der afhænger af en bestemt psykologisk teori om perceptionen og den psykiske syntese af det perciperede – en teori som vi ikke er nødt til at tilslutte os – med den mere nøgterne betragtning, at vi intet aner om denne sag, andet end vanskeligheden eller lidelsen ved at sprogliggøre den, behøver vi ikke at tale om andet end ordforestillingen og den psykiske opgave, der ligger i denne: fortrængningen nægter oversættelsen til ord; affekten er fraværet af ordforestillingen, talen.

Psykisk arbejde er at påtage sig udsagnet, talen, ordforestillingen. Når affekten på ny vender tilbage til subjektet er effekten af psykisk arbejde en ordforestilling. Hvor fortrængningen er nægtelsen af oversættelsen til ord, bliver subjektets plads (i det normativt formulerede psykiske arbejde) identisk med nødvendigheden af "ord-gøren", oversættelse til ordforestilling.

Det er Lacans hasarderede antagelse, at subjektet varigt, stabilt, uden tilbagetog kan placere sig i denne uafsluttede opgave. Subjektet kan betragte den som "sin egen", ikke have anden imaginæritet end netop denne: "der skal tales" (*dicendum*) eller blot at være agenten for den fortsatte "analytiske nødvendighed"; "der tales", "det tales", "det siges", "det siges, og derved er Jeg", er faste vendinger i Lacans analytiske undervisning. Derved bliver det analytiske subjekt intet andet end selve denne "punktuelle" (leksikalske/vokabulariske/neologistiske) gåen videre med den subjektive sproglige symboliseringsopgave. Betegnelsen *signifiant* udtrykker også dette moment af *fortsættelsen*, af moment $N + 1$ i signifianternes række: "En signifiant repræsenterer et subjekt for en anden signifiant" – dette er subjektets opgave. Hvor gerne ville vi ikke have omsat dette til en idealistisk subjekt-filosofis tilsvarende formulering: et subjekt udtrykker/repræsenterer en signifiant (en fælles sproglig struktur) for et andet subjekt. Men pointen hos Lacan er netop, at det ikke forholder sig sådan; når subjektet radikaliserer sin indre sandhed – sin lyst til at sige noget – falder det ikke tilbage i en fælles real-verden. Den radikale subjekt-erfaring er *monologisk videreførende*; subjektet har ingen imaginær stabilitet at hygge sig med; det er underlagt én og kun én ordre: "sig noget, skønt du ikke ved, hvad du siger, eller hvorfor du siger det!" Ordforestillingen har bemægtiget sig subjektet; i lighed med at tale om en kontrafobisk handling, kan man her tale om, at subjektets opgave er at foretage en kontra-schizofren talehandling, som ikke består i, at ordsiden styrer talen (som for den schizofrene), men i en anden form for "ord-salat": *der skal tales videre*. I denne videreføring mister subjektet hele tiden, hvad det troede at vide.

Fortsat psykisk arbejde og subjektivitet står idealt som identiske størrelser i Lacans psykoanalyse; subjekt-*indholdet* tabes bestandig, men subjekt-*positionen* vindes ved dette fortsatte arbejde. Subjektivitet står således også i modsætning til fortrængning, og i modsætning til affekt forstået som det fortrængte.

Kort fortalt kan vi da sige, at ”psykisk arbejde”, ”ophævelsen af fortrængningen”, ”det ubevidste vender tilbage”; ”det ubevidste åbner sig”; subjektet påtager sig affekten, der bearbejdes til en ordforestilling, samt, overhovedet, subjektivitet, står hos Lacan som nærmest en identisk størrelse. Alle udtrykker nødvendigheden af psykisk, sprogligt arbejde. Man kan dog ikke tale om affekten som *forud* eksisterende, idet det netop var fordi den ikke fik lov til at eksistere – eller at subjektet netop ikke fik lov til at blive ”mærket” af den virkelighed, som affekten udtrykker eller repræsenterer – at den kom til at udgøre et problem. Affekten dukker for første gang op i forbindelse med psykisk arbejde, hvorved den bringes til at eksistere for subjektet og blive anerkendt af det. Lacan kan således ikke tale om affekten forud for den psykiske akt, hvorved den bringes til subjektet. Dersom affekten persisterer, udtrykkes derved et mangelfuldt psykisk arbejde. I teoretisk forstand forskydes accenten således fra hos Freud hovedsagelig at dreje sig om det ”tidligere” (den traumatiske situation; traumet dannet *nachträglich*), som vi nu vinder indsigt i, til hos Lacan at dreje sig om, hvad psykisk arbejde overhovedet betyder; affekten er da et aktuelt problem i det psykiske arbejde, men samtidig et nødvendigt moment i fortsat psykisk arbejde. Freud og Lacan kan dog være enige om, at affekten mister sit determinerende tag i det ubevidste og i handlingslivet (symptomet), når *ordforestillingen* (på ny) tages op.

Denne insisteren på psykisk arbejde, på omsætning til ordforestillingen, på den fortsatte tale, osv. hos Lacan har gjort det nærliggende at mistolke Lacans teori, som om den er et forsøg på at beskrive rent kognitive eller intellektuelle psykiske forløb. De forskellige skemaer m.m. hos Lacan forstærker dette indtryk. Dermed stiller sig spørgsmålet om, hvor Lacan placerer det emotionelle og det affektive. Er det selvstændigt eller underlagt andre psykiske dannelser? Er det noget, der blot skal ”overstås” i en indsigtssammenhæng? Er psykoanalytisk indsigt non-affektiv? Kan man helt gøre op med symptomet forstået som en agerende affektivitet?

Det er klart, at Lacan sjældent eller næsten aldrig taler om affekten, i ental. Dette skyldes, at opgaven ikke er at tale om fortrængningsarbejdet, men om det modsatte: ophævelsen af fortrængningen. Men dermed er ikke alt sagt; thi i virkeligheden anerkender Lacan snarere eksistensen af en mere radikal fortrængningsakt, som vi især møder i den psykotiske tale, nemlig hvad Lacan kalder *la forclusion*. Meget teoretisk arbejde i Lacans skole har været ofret på at forklare eksistensen af noget *forclos*, noget radikalt udelukket fra det symbolske arbejde. Ud fra Freuds artikel *Die Verneinung* (Freud 1925), hvor Freud selv forsøger at sætte en lighed op mellem det neurotiske og det psykotiske realitetstab og viser, hvorledes dette hænger sammen med en sproglig ydelse (eller modydelse, opnåelse), er det muligt at skelne mellem to typer lacanske fortrængningsakter, nemlig på den ene side *die Verneinung* (*dénégation*) – det neurotiske fortrængningsforsvar, der i nægtelsen af ordforestillingen bekræfter indholdet – og på den anden side *die Verwerfung* (*la forclusion*). Dette sidste, som er et fænomen, der er ligeså sprogligt som *Verneinung*, er den mere grundlæggende, psykotiske måde, hvorpå subjektet annullerer og fjerner en bestemt signifiant, der repræsenterer den symbolske lov (”fadernavnet”). Denne fraværende, annullerede signifiant kan legitimt forstås i lig-

hed med den ord-rest eller ordforestilling, som den freudske *Verwerfung* forkaster eller annullerer. I begge tilfælde skabes der sproglige akter (sproglige ydelser), hvis formål er at omgå/fornægte eller omgå/forkaste. Tillige ser man hos Lacan i begge tilfælde mindre på, hvorledes det blev til, end på den dynamiske situation (som i grunden er sproglig), hvorved det samme materiale på ny presser sig på, og aktuelt frembringer enten *Verneinung* eller *Verwerfung*, fornægtelse eller forkastelse. Hvis man da siger, at disse to freudske begreber står som emblemer på, hvad Lacan kan tænke om fortrængningen, bliver det i denne forbindelse meget vigtigt at holde fast i, at begge disse psykiske akter fremtræder som egenarter i subjektets aktuelle tale: de ligger ikke forud, i en historisk-biografisk beskrivelse, men opretholdes i og med, at subjektet taler (udenom) på en særlig måde. Hvis vi opretholder antagelsen af, at der er sket noget i subjektets forhistorie, må vi samtidig sige, at hvad der er sket, har sat sig *sproglige spor* – derved ved vi noget om det. Netop i form af sproglige rester – af mislykkede ordforestillinger – kommer det til syne igen på den kliniske scene. Det i grunden mislykkede i begge disse psykiske akter presser sig på – det psykiske apparat har en indbygget dynamik for at fuldføre de mislykkede psykiske akter – og dette bliver netop opgaven for det aktuelle psykiske arbejde. Affekten udtrykker således både den grundlæggende vanskelighed ved psykisk arbejde, endvidere de rester, der er blevet tilbage af et mislykket psykisk arbejde, og måske tillige en yderste grænse for psykisk arbejde overhovedet.

Denne fremstilling af to typer lacanske fortrængningsakter er ingen rekonstruktion ud fra de teoretiske muligheder, som Lacans lære rummer, men følger i hovedsagen Lacans egen uddybning af Jean Hyppolites kommentar til Freuds artikel om *die Verneinung*. Lacans seminarforelæsning, der er fra 1954, findes optaget blandt *Ecrits* (Lacan 1966, p. 369ff). I sin fremlæggelse af Freuds artikel rekonstruerer Hyppolite et teoretisk moment, der, negativt, svarer til den oprindelige *Bejahung*, som Freud taler om som forudsætningen for, at noget kan dukke op som del af et psykisk arbejde, som noget, Jeg'et har gjort til sit. Den negative psykiske akt på det dybeste plan er ikke *Verneinung*, der blot er dækmanøvre, men det er netop den *Verwerfung* – den psykotiske udstødning af et reelt materiale fra at få lov til at blive anerkendt symbolsk, dvs. som lov for liv, død og seksualitet – som Freud også bruger i analysen af "ulvemændens" forkastelse af bestemte træk i forestillingsmaterialet. Lacan taler her om, at noget er blevet holdt tilbage fra den oprindelige symbolisering.

Forholdet mellem det symbolske (den symbolske lov) og den psykiske virkelighed (*le réel*), som subjektet erfarer og udøver i kraft af sine fortrængningsakter – især i forkastelsen, *Verwerfung*, *forclusion* – er af en sådan art, at, hvad der ikke symboliseres, kommer til syne i det reelle (*le réel*). Dette materiale er (måske negativt) udstødt af Jeg'et; det persisterer udenfor symboliseringsområdet, udenfor de sproglige bearbejdningsmuligheder. Klinisk ses det som modstand (*résistance*) uden at være bundet til overføring (*sans transfert*). På den kliniske scene dukker det frem som en refraktær virkelighed (*le réel*), tilfældigt, ikke-lovbundet, erratisk; det skaber ingen imaginariet, ingen identifikatorisk basis for subjektet. Kort sagt forbliver det psykisk ubear-

bejdet, udstødt, men dog determinerende virkeligt for subjektet; det er blevet til en art ydre, men dog psykisk virkelighed, og det tvinger subjektet til at gentage den oprindelige mislykkede akt.

Denne beskrivelse, der er hentet fra den egentlige psykotiske forkastelse, har også "normalforløb" af samme art. I Lacans tekst svarer denne "skæbne", som subjektet er underkastet ("que le sujet subisse", Lacan 1966, 393) i den mere psykoselignende forkastelse af symboliseringsmuligheden, også til en mere aktiv modus for forholdet mellem det symbolske og det reelle, nemlig til *acting out*. Det samme fravær eller den samme vanskelighed ved symboliseringen er også her tilfældet. Imellem *le réel* og *le symbolique* er der to ikke-medierende overgangsformer, nemlig på den ene side *la forclusion* og på den anden side *acting out*; begge udtrykker noget symbolsk ubearbejdet, som dog bliver virkeligt for subjektet: psykisk virkelighed på den anden side af symboliseringens rækkevidde. Det er ikke hermed sagt, at der er tale om stabile grænselinier, om en fastlåst situation. Det er der næppe; men der er i hvert fald tale om grænser for, hvor langt symboliseringsarbejdet overhovedet kan nå. Når dette sammenholdes med de tidligere nævnte træk i Lacans teori – om affekten som det ikke-bearbejdede, om polariteten mellem affekt og psykisk arbejde – bliver det rimeligt at sige, at den freudske affekt hos Lacan bliver til forskellen mellem to registre: det symbolske og det psykisk reelle (den ikke-symboliserede repræsentation af kropsligheden i det psykiske apparat, der netop vender sig forkastende imod det forestillingsmateriale, der kan udtrykke den symbolske kastration). Man fristes her til at tale om en før-menneskelig kropslighed – en ustruktureret kropslighed, der er repræsenteret i psyken – og som må være før-menneskelig, fordi det menneskelige netop er undergivet kastrationens lov og dermed den fortsatte tale-nødvendighed.

Problemet om det ugjorte, det der bliver tilbage, restopgaven, stiller sig for Lacan på en særlig betydningsfuld måde i spørgsmålet om den endelige eller uendelige analytiske opgave. I forsøget på at lave en teori om, hvorfor visse analysander går ind i det mærkelige forløb, der består i at opretholde en påtrængende forestilling om selv at ville blive analytiker, har Lacan udarbejdet, hvad han har kaldt *la passe*: en analytisk gåen udover (*passer; passe*) den imaginære identifikation i den analytiske situation eller et opgør med den jegstyrkende side af overføringsmaterialet.

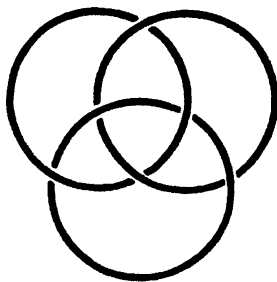
På spørgsmålet om, hvorvidt hele overføringsmaterialet på denne måde kan gå igennem en endelig gennemarbejdning – så man kommer ud på den anden side uden et imaginært "belastet" psykisk apparat, dvs. med en slags afklaret virkelighedstilgang – har Lacan klart svaret, at overføringen ikke endeligt kan "udtømmes" – til alles forargelse, især for dem, der havde opfattet *la passe* som en endelig vidensposition, uden løgn, drøm og selvbedrag. Når alt er sagt i det analytiske arbejde, hvad bliver da tilbage? Lacans svar er, at der bliver en irreduktibel imaginæritet – eller parathed til at starte drømmen på ny – tilbage. Dette svar rummer netop antydningen af, at der dermed tillige bliver en affekt tilbage, eller at det psykiske arbejde forholder sig til en restmængde, som det i hvert enkelt øjeblik ikke kan overkomme.

Det er ikke blot således, at der hvert enkelt øjeblik på ny dannes ubevidst materiale – det er også rigtigt, men er i denne henseende af mindre principiel

betydning. Det er snarere sådan, at der i det materiale, som det psykiske arbejde drejer sig om, findes et træk – som repræsenteres af affekten – der ikke endeligt kan omdannes. Der findes radikalt ubevidst materiale, midt i det almindelige materiale.

4. Om det ”psykiske apparat” hos Lacan: IRS-systemet

Hvad der hos Freud blev kaldt det ”psykiske apparat”, med dets lag, dets love og procesforløb, svarer til mange tilsvarende forsøg fra Lacans side, dels med et topologisk, dels med et dynamisk eller procesforløb sigte. Der er forskellige skematiske opstillinger, med varianter, og grafiske fremstillinger i *Écrits*, der især bliver vigtige, når man skal forstå konkrete psykiske forløb. Fx. betjener Lacan sig meget af dem i kommentaren til Schreber-teksten, dvs. til forklaring af det psykotiske forløb, af *forclusion*. Til vort brug er de derimod for udviklede, når man skal forklare forholdene mellem I, R og S i IRS-systemet. Det er enklere og klarere at gøre det ud fra andre modeller. Dette bliver væsentligt for at forstå affektens placering som (endnu) ugjort psykisk arbejde (symbolisering). Denne fremstilling af, hvorledes Lacan forvalter den del af arven fra Freud som udtrykkes i Freuds lære om affekten, skal derfor afrundes med en mere almindelig udgave af IRS-systemet, der kan sige noget om grænserne for det mulige psykiske arbejde.

Grafisk udtrykkes IRS-systemet ofte hos Lacan ved tre cirkler, der er delvist overlappende, på en sådan måde, at de både kan betragtes hver for sig – hver har sin egenart – og på den særlige måde, på hvilken de hænger sammen med de øvrige eller henviser til dem. Hvis man betragter dem i lighed med de Eulerske cirkler i udsagnslogikken, kan man tale om, at der findes tre adskilte fællesmængder gældende for to af dem, og én fællesmængde, der fælder for tre af de tre cirkler. Denne fællesmængde kan således karakteriseres ved både I, R og S. Grafen med de tre cirkler udtrykker den psykiske, processuelle helhed, såvel som ethvert moment i denne, men også den gensidige afhængighed mellem I, R og S. Disse er ofte blevet kaldt ”registre” eller ”ordener”, hvorved man antyder, at de på en måde har hver sin logik, selv om de indgår i et sammenbundet fællesskab, der udtrykker den psykiske helhed. Forstået som

”psykisk apparat” går interessen for helheden, og for sammenknytningen, forud for studiet af de enkelte forskellige procesforløb. Når man studerer helheden eller enheden af det psykiske, udvikler Lacan den bestemmelse af de tre cirkler, at de er bundet til hinanden, ligesom det system, man indenfor den matematiske topologi kalder en ”borromæisk knude” eller borromæiske cirkler. Dette rummer intet mystisk, men blot det strukturbårne faktum, at enhver af cirklerne kan ses som bindende de to andre sammen: enhver af dem er nødvendig, for at der skal komme en helhed eller et system ud af dem. Men selv om enhver er nødvendig, og der derved fremkommer en systematisk lighed imellem I, R og S, er de bundet således sammen, at en brist på blot I af cirklerne får helheden til at falde tilbage i sine dele. De sidste par år af Lacans liv gik med møjsommeligt at studere, hvad der egentligt er de topologiske forudsætninger for, at det psykiske optræder som et ”væv”, en ”knude”, en sammenknyttet helhed, der dog rummer visse muligheder for, med analytiske fortolkninger, at ”klippe” i dette (*faire une coupure; couper*), men på en sådan måde, at helheden ikke falder tilbage i sine dele. Disse teoretiske træk af helhed, afhængighed og gensidig henvisning (jvf. nedenfor) gør, at de tre cirkler optræder som et egentligt system, nemlig et system af gensidige afhængigheder, organiseret efter en ”solidarisk” relationstype, som Hjelmlev ville have kaldt det. Forholdet mellem de tre cirkler er senere hos Lacan blevet udvidet til også at være en redegørelse for symptomets placering.

Blandt de tre termer i modellen er det nemmest at forklare, hvad I og S er. I står for *l'imaginaire*, der især refererer tilbage til Lacans udredning af måden, hvorpå spejlstadiets imaginære identifikatoriske proces er blevet gennemført, og på ny gennemføres i alle objekt-forhold. Dette er det imaginært funderede Jeg, Jeg's billeder af sig selv, der bliver til en imaginær tale i spejlinger af andre mennesker (objekter). S er *le symbolique*, dvs. den symbolske lov, forudsætningen for subjektets dynamiske udvikling. S er tillige et slags kriterium, der midt i det kaotiske analytiske materiale skaber sandheds-effekter og opretholder sproget som symbolsk beretning. Derimod tales der kun lidt om R, *le réel*; det står reelt og teroetisk som et *terra incognita*, et mørkt kontinent, eller en hvid plet på landkortet.

Lacans pointe er bestandig, at det psykiske system er en enhed – at systemet trods alt fungerer i homeostatisk balance – og at det menneskelige netop er, at vi er tvunget til at interrelatere disse tre ”ordener”, ”registre” eller subsystemer. Hvis man understreger karakteren af psykisk enhed forledes man snart til at betragte I, R og S som tre *aspekter* ved en psykisk enhedsproces, og dette er nok en for svag fortolkning. Der er tale om tre *systemer*, der kunne være selvstændige, og som i visse bestemte tilfælde – symptomdannelsen; psykotisk gennembrud; terapeutisk ændring i analysen; jeg-overskridende psykiske erfaringer (nydelsen, *la jouissance* til forskel fra organ-lyst) – faktisk optræder som selvstændige eller med en klar prioritet til ét af registrene. I psykosen er forholdet mellem I, R og S væsentligt forstyrret, men dette er en anden historie.

Hos Freud finder vi betegnelsen ”psykisk virkelighed” til forskel fra enhver realistisk betragtning. Psyken – i sine indre, særlige ejendommeligheder, i sine indre valg, i opretholdelsen af indre hallucinatorisk tilfredsstillelse, i søgen ef-

ter lyst, i symptomvalget – udgør virkeligheden for psyken selv. Det er ud fra dette forlæg, at Lacan taler om *le réel* (R); det er ”psykisk virkelighed” før den bliver symboliseret eller imaginær eller som grundlæggende refraktær overfor disse udviklingsmuligheder. R bliver således et uoversætteligt, men også uomgængeligt særligt træk ved psyken. Ud fra Freuds tidligste modeller ville man her tale om den psykiske påvirkning eller det ubevidste *qua* blot perciperet, eller *qua* perciperet af en særlig type. Det er bl.a. repræsenteret i en første *Anlehnung*: en proto-objekt-relation, til hvilken urfortrængningen svarer. Ud fra Freuds model for den 2. topik i *Nye forelæsnings* (1933), hvor han skelner mellem Over-jeg, Jeg og Det, ville man kunne sige, at R hos Lacan udtrykker Det’et, Det’ets åbning ”nedad” til det somatiske, men også det forhold, at Det’et er repræsenteret i de andre psykiske instanser.

På det tidspunkt, hvor Lacan udformer denne kategori, R, er han en del påvirket af den franske filosof Maurice Merleau-Pontys tanker om legemet som en uoversættelig virkelighed, og barriere, for sproget og handlingen. Forud for alt andet er vi som legemlige mennesker placeret midt i den verden, som er vor, og forholder os til den – ”før-sproglig” ville man senere sige. Synspunktet hos Merleau-Ponty er da, at der i vor kropslige udleverethed til verdenen og vor indre verden, findes en strukturerende kraft, der danner grundlag og grænser for den sproglige og imaginære udformning. Denne kropslige virkelighed, der er repræsenteret midt i det psykiske, er således både det første, det oprindelige, det virkelige og der ”virkende”, men tillige også en yderste barriere for det psykiske arbejde, mennesket udfolder.

Hvad enten man således, optimistisk, ser R som en rest-mængde, der er blevet til overs fra det udførte psykiske arbejde, eller som en kommende arbejdsopgave, der foreligger for det psykiske arbejde, der skal udføres, eller om man, mere pessimistisk, ser R som udtryk for et struktureret residuum, der modsætter sig den psykiske arbejdsopgave, sættes psykisk arbejde op i funktionel modstilling til R. Det er denne modstilling, der berettiger, at man prøver at forbinde kategorien R med, hvad vi før har sagt om affekten. Modstillingen *S versus R* er meget hyppig hos Lacan. Uagtet de enkelte ordeners ligestilletthed betragtes *S* – psykisk symbolsk arbejde – som overordnet eller som havende prioritet overfor de to andre ordener. Endvidere, hvad der er mere forståeligt, har det symbolske prioritet over det imaginære. Hvis vi sammenholder dette med Freuds 2. topik, ville det svare til, at man placerede *S*-strukturen i den del af Over-jeg’et, der repræsenterer sproget som fælles, den seksuelle identitet som endelig løsning på Ødipus-konflikten og nødvendigheden af det sociale fællesskab – og netop repræsenterer disse forhold i den individuelle psyke. Derimod er det freudske Over-jeg som dynamisk forklaring på fortrængningen ikke til at placere i det lacanske IRS-skema af de grunde, der er nævnt tidligere i denne artikel, nemlig at Lacan erstatter den genetiske forklaring om, hvorledes fortrængningen blev dannet, med den kliniske og dynamiske forklaring på, hvorledes det fortrængte vender tilbage og udgør en aktuell opgave for psykisk arbejde. Som hos Freud er dette Over-jeg ikke et endeligt afgrænseligt psykisk delområde, men en struktur-specificitet, der har indflydelse på psykiske forløb overalt i systemet.

I henseende til det symbolske arbejde udtrykker *S*, hos Lacan, det samme

”bør”, ”skal” eller nødvendighed, som Freud forlener Over-jeg’et med. Forholdet mellem det imaginære og det symbolske er bestemt ikke klart i den dynamiske proces; Lacan nøjes ofte med at sige, at når det symbolske resultat imaginærises, stopper selve det symbolske arbejde herved. Dette kan nok oversættes ved at sige, at når det psykiske, symbolske arbejde bliver imaginært identitetsskabende, Jeg-dannende eller Jeg-styrkende, er det psykiske arbejde (momentant) standset. Opgaven bliver således at nedbryde de imaginæriteter, som det psykiske arbejde selv frembringer som underprodukter. Psykisk arbejde sættes her op imod Jeg-funktionerne.

Psykisk arbejde ender for Lacan ikke med en ortodoks og stabiliserende udgave af familiemyten og de subjektive identifikatoriske myter; det ender ikke med noget resultat, man kan være bekendt at præsentere andre for eller som giver indre stabilitet; det ender i nødvendigheden af fortsat psykisk arbejde. Det er dette forhold – opgøret med den imaginære stabilitet – der somme tider har været præsenteret som en ”psykotisk” udfordring af Jeg-funktionerne og har været sat op som ideal for det psykoanalytiske arbejde; det er ”psykotisk” i den (svage) forstand, at det ikke forholder sig til en ydre virkelighed og opgaver i denne, men til en indre psykisk virkelighed (R) og overfor denne bestandig kommer videre og dog kommer til kort. Hvor det imaginære bliver til et sammenhængende sprog, en beretning, jeg kan fortælle til andre, udgør det symbolske selve den associative videreføring: sære sproglige spring, hop og brud; en *hiatus* i talen. Sproget bliver her monologisk og neologistisk, non-grammatisk og non-lexikalsk i sin yderste konsekvens. Også i Lacans egen undervisning, hans egen måde at tale på, var der træk af den situation, hvor hver sproglig frembringelse på ny kæmper med det samme problem om proto-symboler, som Freud beskriver i *Fort-Da*-situationen. Blot er den magiske indstilling i *Fort-Da*-indlæringen, den maniske oplevelse af sejr over en uforståelig indre og ydre verden, ikke til stede i det symbolske arbejde hos Lacan. Men det fonetisk-grammatisk nedbrudte, det gentagende, et ur-ord, der fordobles og varieres, det ikke-henvendelsesprægede i dette ”sprog”, er hos Lacan essentielt til stede i det symbolske arbejdes yderste frontlinie.

Der dukker nogle yderst subjektive, ikke-kommunikative træk op her, som man ikke endeligt kan komme ud over, men som det nok er muligt at forholde sig reflektivt til: det talende subjekt viser for sig selv sin egen måde at placere sig i sproget på. I den vanskelighed, som dette arbejde bestandig møder i sig selv, viser R sig som struktureret. Hos Freud har affekten i mange henseende den samme funktion, nemlig at føre os tilbage til en virkelighed om os selv (som legemer; som psyko-somatiske systemer), som vi ikke har fået symbolsk bearbejdet – *endnu ikke* har fået symbolsk bearbejdet, eller *aldrig* vil få det. Valget er ikke frit: vi kan kun placere os i dette ”endnu ikke”; men midt i dette møder vi noget ”aldrig”, noget *umuligt*, noget symbol-refraktært, som dog er der, for os, og som virker. Ved dette R forhindrer Lacan, at hans teori bliver en optimistisk sejr over dette sidste ubevidste eller en ren kognitiv teori.

I den analytiske erfaring møder vi sandelig os selv – der findes ingen position ud over denne subjektivitet.

NOTER

Note 1

Lacan forsøger overalt at formalisere en række betegnelser og begreber fra den psykoanalytiske forståelsessammenhæng, for at undgå den fare, der består i, at vi tror at forstå, hvad et begreb betyder, når det foreligger som et almindeligt ord (fx. begrebet "det ubevidste", "fortrængning", osv.). Dette princip er ikke her forsøgt gennemført, da opgaven er at se, hvorledes Lacan arbejder ud fra et bestemt forlæg hos Freud.

Betegnelserne S_1 og S_2 er her valgt, fordi de på central måde afspejler de sidste 12-13 års teoretiske udvikling hos Lacan. De omtales udførligt i en "klassisk" fremstilling i Lacans seminar XX, *Encore* (Lacan 1975), der afspejler undervisningen 1972-1973. Se Lacan 1975, side 21ff. Lacan forsøger her, i noget, kan kalder "de fire diskurser", at karakterisere 4 måder, hvorpå subjektet kan udtrykke sit forhold til det analytiske arbejde. De fire diskurser udtrykker tillige fire forskellige videnspositioner, der sammenknytter sproglige ydelser (diskurser) med det centrale indhold i det ubevidste materiale (S_1 , *le signifiant maître*), psykoanalytiske dynamiske frembringelse af sandhedsaffekter, placeringen af begærets objekt, som der tales om (a), subjektet for den ubevidste betydningsproduktion ($\$$) – et overstreget S – og S_2 (*le savoir*), dvs. ubevidst analytisk viden, der ikke er *nogens* viden, og som i den analytiske sammenhæng ikke må indtage pladsen som en dominerende og manipulerende jeg-viden. Den formale struktur i det sprog (fortolkende, alluderende, lapsus-præget), som analytikeren ideelt set skulle betjene sig af, er karakteriseret ved at frembringe en overgang fra S_1 til S_2 , en overgang fra analytisk materiale blot som sådant, til at det bliver netop det, som et ubevidst jeg vedkender sig og gør til sit (Lacans fortolkning af, "hvor Det er, skal Jeg blive").

REFERENCER

- FREUD, S. (1900) *Die Traumdeutung*, G. W., II-III. Dansk oversættelse: *Drømmetydning*, Hans Reitzel, København 1965.
- FREUD, S. (1915a) "Die Verdrängung", G. W., X, 248-261. Dansk oversættelse i: *Meta-psykologi 1*, Hans Reitzel, Kbh. 1975.
- FREUD, S. (1915b) "Das Unbewusste", G. W., X, 264-303. Dansk oversættelse i: *Meta-psykologi 1*, Hans Reitzel, Kbh. 1975.
- FREUD, S. (1923) "Die infantile Genitalorganisation", G. W. XIII, 293-298.
- FREUD, S. (1925) "Die Verneinung", G. W., XIV, 11-15. Dansk oversættelse i *Metapsykologi 2*, Hans Reitzel, Kbh. 1976.
- FREUD, S. (1926) "Hemmung, Symptom und Angst", G. W. XIV, 113-205.
- FREUD, S. (1950) *Aus den Anfängen der Psychoanalyse 1887-1902. Briefe an Wilhelm Fliess*, (Cop. 1950, London), S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 1975.
- FREUD, S. (1980) *Udkast til en videnskabelig psykologi. "Entwurf" 1895*, Hans Reitzel, København 1980.
- LACAN, J. (1966) *Ecrits*, Ed. du Seuil, Paris 1966.
- LACAN, J. (1973) *Det ubevidste sprog*, Rodos, Kbh. 1973.
- LACAN, J. (1973) *Séminaire XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychoanalyse* (1964), Ed. du Seuil, Paris 1973.
- LACAN, J. (1975) *Séminaire I, Les écrits techniques de Freud (1953-1954)*. Ed. du Seuil, Paris 1975.
- LACAN, J. (1975) *Séminaire XX, Encore*, (1972-73), Ed. de Seuil, Paris 1975.
- LACAN, J. (1978) *Séminaire II. Le moi dans la théorie de Freud. Freud et dans la technique de la psychanalyse*, (1954-1955), Ed. du Seuil, Paris 1978.
- LACAN, J. (1981) *Séminaire XXI, Les Non-Dupes errent* (1973-74). (Upubliceret seminar: "pirat-udgave" ud fra integral stenografisk nedskrivning af forelæsningerne). Paris 1981.
- LAURITSEN, L. (1983) "Narcissismen i Lacans psykoanalyse", *Psyke & Logos* 1983, nr. 1, s. 88-102.